

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

BILETSKA Iryna Oleksandrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Foreign Languages Theory and Practice, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: multicultural principles of teaching foreign languages in secondary and higher educational establishments: domestic and foreign experience.

KOBERNYK Oleksandr Mykolaiovych –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: educational process projecting, innovative pedagogical technologies, foreign experience of innovative pedagogical activity.

Дата надходження рукопису 14. 07. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор М. І. Садовий

УДК 378.37.03

БОГУШ Алла Михайлівна –

доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України,

завідувач кафедри теорії і методики дошкільної освіти

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет

імені К. Д. Ушинського»

e-mail: svrada@i.ua

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО У ВИМІРІ СТОЛІТТЯ

Сучасні громадяни України є свідками і безпосередніми учасниками подій, що відбуваються в нашій країні, та які мають неабияке значення, як це зазначено в «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді», для їхньої подальшої долі та для визначення нової стратегії громадянсько-патріотичного виховання підростаючого покоління, любові до своєї Батьківщини, свого народу, рідної (і державної) української мови.

Вочевидь, виховуючи сучасне і прийдешнє молоде покоління, не можна залишити осторонь історичний і педагогічний досвід, невмирущої спадщини класика української педагогіки В. Сухомлинського, з дня народження якого виповнилося 100 років. На сторінках його енциклопедичної спадщини червоною ниткою проходить ідея любові до рідного краю, природи, батьків, рідної мови, Батьківщини.

Доглибність до педагогічної спадщини В. Сухомлинського в ракурсі століття ще і ще раз вражає, захоплює, дивує і водночас переконує його далекоглядність, педагогічну прозорливість і співзвучність із днем прийдешнім. Його творчість поза вимірами часу, поза вимірами будь-якої педагогічної чи освітньої науки. Його педагогічні сентенції щодо виховання майбутніх громадян нашої країни, наче «зчитано» з реалій сьогодення, вони є засадничими і програмними, кожна з них може бути концептуальною в модернізації і реформуванні сучасної освіти. Вочевидь, на будь-яку проблему чи запитання знаходимо відповідь у науково-педагогічній спадщині вченого, Педагога з великої літери, в цьому

невичерпному джерелі інноваційної думки, невмирущої і багатющої скарбниці педагогічного досвіду, мудрості, натхнення. Простий, доступний кожному педагогу і батькам стиль викладу педагогічних порад ученим несе в собі глибокий і національно-філософський смисл, спрямований на позитивний результат – виховання національно свідомого громадянина, патріота, душа і серце якого наповнені безмежною любов'ю до своєї Батьківщини, до рідної української землі, материнської співучої, солов'їної мови.

Концептуальними засадами педагогічної спадщини Василя Сухомлинського правомірно вважати виховання високодуховного національно свідомого громадянина і патріота України. Відтак, ключовими поняттями його концепції є феномени «громадянськість», «громадянське виховання», «патріотизм» і «патріотичне виховання».

Кожна людина, яка народилася, живе, виховується, навчається, працює в певній країні має право ідентифікувати себе, своє власне «я» з глибоко ємним словом «громадянин»: «я громадянин України». Натомість громадянином не народжуються. Громадянином потрібно стати, засвоїти насамперед, за образним виразом В. Сухомлинського, азбуку громадянськості в усталеному життєдіяльнісному і життєтворчому просторі людського життя.

Якщо дітей не залучати до активного громадянського життя в суспільстві, за словами В. Сухомлинського, в них виховується громадянська інфантильність, що призводить не тільки до громадянської

байдужості, але й до обмеження інтелектуальних інтересів.

На глибоке переконання В. Сухомлинського, найбільш сприятливим для громадянського виховання є дошкільний і молодший шкільний вік, оскільки в цьому віці формується здатність дитини «бути виховуваним», здатність піддаватися виховному впливу педагога. «А здатність захоплюватись, одухотворюватись громадянською красою, подвигом, – звертається В. Сухомлинський до педагогів, відкриває дитячі серця, вашого, вихователю, впливу, для впливу словом» [4, с. 434]. Натомість, щоб вплинути на дитину, виховати з неї майбутнього громадянина, вихователь сам повинен бути громадянином, добре розуміти, що таке громадянськість.

За визначенням ученого, «громадянськість» – це пристрасть людського серця, а донести до юних душ пристрасть боротьби можна лише тоді, коли ти сам постаєш перед своїми вихованцями як громадянин» [4, с. 431].

На шпальтах численних статей, педагогічних роздумів і книг В. Сухомлинського знаходимо як розуміння ним сенсу самого поняття «громадянськість», так і шляхи його виховання у дітей і учнів на різних вікових етапах їхньої життєдіяльності. Наводимо деякі з них: «громадянськість – це насамперед відповідальність, обов'язок – та вища сходинка в духовному житті людини, на якій вона віддає своє життя служінню ідеалові [4, с. 431]; це наявність в особистості громадянських поглядів, переконань, почуттів, поведінки, моральної світоглядної усталеності, незламності, патріотичної вірності, високої духовності, відданості Батьківщині; це моральні і духовні цінності кожної людини, це її ставлення до себе, до близьких і рідних, до інших людей, до довкілля, в якому вона живе, це її мовленнєвий етикет, її стиль життя у громадянському суспільстві» [5, с. 365]. Щодо розуміння педагогом сутності громадянського виховання дітей, то, за його словами, це виховання на громадянських ідеях, а ідеї – то святині, здобуті, вистраждані людством, і їх не повторюють щодня і на кожному кроці, як не читає мати останнього листа сина, який поліг на полі бою [5].

Зауважимо, що назва кожної статті, кожної книги у В. О. Сухомлинського вже спрямована на виховання громадянина, в яких на конкретних прикладах прописано його особистісний досвід громадянського виховання учнів. На глибоке переконання директора Павлівської школи, «у школі повинен панувати дух громадянськості, громадянське бачення і розуміння світу учнями, громадянське відчуття того, що

оточує їх щоденно, громадянська поведінка і вчинки» [5, с. 375]; «громадянське змушнення» як найважливіше джерело морального багатства юності [6, с. 587].

В. Сухомлинський проводив у школі збори-диспути спільно з учнями і батьками, тематичні вечори «Вчися бути справжнім громадянином», зазначаючи при цьому, що слово вчителя тільки тоді є могутнім засобом виховання громадянської свідомості, коли учні задіяні у громадську діяльність [5].

Відзначимо, що поняття «громадянськість» В. Сухомлинський ідентифікував з поняттям «патріотизм», що віддзеркалює такий його вислів: «Коли я вдумуюсь у слова патріотизм, Батьківщина, громадянин, – то ці слова завжди пов'язуються у моєму уявленні з трьома іншими поняттями – народ, труд, хліб. Це три могутні корені громадянськості» [7, с. 313].

Зазначимо, що саме з образом Батьківщини в серці кожного громадянина, безмежною любов'ю до своєї Вітчизни пов'язує В. Сухомлинський почуття високого патріотизму.

Гортаючи сторінки педагогічної мудрості українського вченого, педагога-мислителя – В. Сухомлинського, мимовільно і проникливо доторкаєшся до поетично «оспіваного» високодуховними виразами і словами образу «Батьківщина», які наче «оживають» і сприймаються як національно-громадянське патріотичне кредо сьогодення. Той, хто їх читає, усвідомлює і співвідносить із сьогоденням нашої країни, не може бути байдужим. Цитуємо: «Батьківщина – це твій дім, твоя колиска» [8, с. 176]; «вічний вогник, це образ великої святині у твоєму серці» [9, с. 134]; «велике, священне, найдорожче і ні з чим не зрівнянне» [8, с. 172]. Звертаючись до дітей і молоді, вчитель учителів продовжує наставляти: «... це твоє особисте почуття причетності до всенародного осяяння особливим світлом образу «Батьківщина»... це знання її історії, це саме життя із долею Батьківщини, це вічно жива сила, що «усотується» в кров, у серце, в кожен клітинку істоти, в кожен іскру думки і пристрастей як вічно живий рух народного духу, як народне безсмертя» [9, с. 147].

Патріотизм учений розглядає у царині активної діяльності людини з єдністю свідомості, думки, сили волі, морально-етичних почуттів, з її освіченістю, вихованістю як цілісно структурований феномен з розмаїттям його складників, як-от: спрямованість особистості, її свідомості й світоглядності, громадянської усталеності, єдності думки, слова і діла, вчинків, сили духа, особливо тоді, коли Батьківщина в небезпеці, в годину найтяжчих випробувань. Патріотизм, за

В. Сухомлинським, це сплав почуття і думки, осягнення святині – Батьківщини – не тільки розумом, а передусім серцем [8]. Його бачення патріотизму є особливо актуальним сьогодні в Україні у вихованні майбутніх громадян-патріотів своєї країни, у патріотичному вихованні дітей і молоді.

Патріотичне виховання, за словами педагога, це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, дізнається, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується [9]; це пізнання, осягнення своєї Батьківщини як патріотичної серцевини, діяльнісне, самовіддане життя патріота у складному сплетінні ідей, вчинків, переконань, думок, прагнень [8].

В. Сухомлинський визначив і засоби громадянсько-патріотичного виховання дітей і молоді. Одним із провідних засобів і азбукою громадянсько-патріотичного виховання вчений називає «незабутнє дитинство», закарбовані в ньому образи рідної природи, які хвилюють її усе життя, образ рідної, материнської мови [1].

Наріжним каменем і могутнім засобом патріотичного виховання дітей та любові до Батьківщини у педагогічній спадщині В. Сухомлинського є «образ рідного слова», оскільки найголовнішою ознакою держави є її рідна мова як невід’ємна частка Батьківщини, кожної людини, її Вітчизни. Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова, до такого висновку дійшов учений.

Незмінним супутником громадянсько-патріотичного виховання, «великим вихователем», висловлюючись словами вченого, була праця, яка «пробуджувала у дітей перше громадянське почуття – почуття творця матеріальних благ, без яких не можливе життя людини» [11, с. 237].

Водночас педагог застерігав, що праця тільки тоді буде «могутньою виховною силою, коли вона приносить дитині радість, саме тому в роки дитинства, переконує учений педагогів, кожна дитина має глибоко пережити це благородне почуття». У процесі праці відбувається «злиття радості праці, радості буття з громадянсько-патріотичними почуттями» [11, с. 237]. Саме тому в Павлівській школі одним із засобів громадянсько-патріотичного виховання вважали працю і суспільно-корисну діяльність учнів (праця в «Саду матері», у квітнику, догляд за деревами тощо).

Могутнім засобом, «вічно живим і незмінним джерелом патріотичних почуттів і громадянського виховання, за словами вченого, завжди було, є і буде «Честь сім’ї» – ідейне, моральне, громадянське коріння людської особистості, перша колиця громадянськості». Переконаливою і надзвичайно актуальною сьогодні є така

сентенція В. Сухомлинського: «Той, хто забув колицю, з якої піднявся, щоб піти по землі, той, хто байдужий до матері, яка вигодувала і виховала його, – нездатний пережити високі патріотичні почуття» [9, с. 137].

Звідси наступний засіб громадянсько-патріотичного виховання дітей і молоді – забезпечити і в сім’ї, і в освітньому закладі панування культу Матері і Батька, культу Дідуса і Бабусі та виховання у дітей почуттів повинності, обов’язку і відповідальності. В. Сухомлинський окреслив шлях виховання майбутніх патріотів, як-от: від почуття любові й поваги до матері – до священної готовності віддати своє життя боротьбі за Вітчизну – це стежинка, йдучи якою, людина піднімається на вершину патріотичного бачення світу, патріотичної праці, патріотичного життя [9].

Виховання обов’язку перед героями, які полягли в боях за Батьківщину, за В. Сухомлинським, є для кожного нашого вихованця тією могутньою силою духу, яка підносить юного громадянина, піднімає його на вершину громадянської доблесті – готовності служити Вітчизні справами і життям [9].

Відповідно до цього лейтмотивом і першочерговим завданням громадянсько-патріотичного виховання, на глибоке переконання педагога, повинно виступити «проекування» (термінологія В. Сухомлинського) майбутнього патріота, уявляти собі, яким би був наш вихованець під час тяжких випробувань для Батьківщини, незалежно від того, настане воно завтра чи через багато років [9]. Якби громадянсько-патріотичне виховання, за словами вченого, не передбачало цього, «воно було б порожнім бездіяльним» [9, с. 133]. Означений педагогом дороговказ є актуальним і сьогодні.

Розмірковуючи над змістом патріотичного виховання майбутніх громадян країни, В. Сухомлинський піднімає питання щодо визначення критеріїв громадянсько-патріотичної вихованості майбутніх громадян України, які чітко не прописано вченим, хоча про них ідеться на сторінках багатьох його праць.

На наш погляд, критерії громадянсько-патріотичної вихованості молоді, узагальнюючи поради В. Сухомлинського, можна сфокусувати таким чином.

Інформаційно-знансвий критерій із показниками: обізнаність з історією, героїчним минулим і сьогоденними героями Батьківщини, захисниками, які віддали життя за її незалежність і єдність; обізнаність із Конституцією, державними, національними і народними символами України; із національними звичаями, традиціями, святами, народно-декоративним мистецтвом,

національним одягом, побутом, кухнею, сімейними традиціями; обізнаність з українською літературою, мистецтвом, культурою, українським національним мовленнєвим етикетом тощо; національними природними багатствами, рідною природою тощо; досконале володіння рідною, українською, державною мовою тощо.

Мотиваційно-громадянський критерій із показниками: любов і відданість Батьківщині; готовність її захищати в разі необхідності; наявність почуття обов'язку перед Батьківщиною і відповідальність за свої вчинки і поведінку; вірність, відданість тій землі, де народився, тому народові, який вигодував і зростив тебе тощо.

Продуктивно-діяльнісний критерій, який передбачає сформованість умінь поєднувати знання з активною громадською діяльністю особистості щодо виявлення любові до свого народу, своєї землі, традицій, звичаїв, культури, мови, до своєї Батьківщини.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Кінцевим рефреном громадянсько-патріотичного виховання сучасної молоді можуть слугувати такі поради В. Сухомлинського педагогам і вихователям: «Треба перед юним серцем запалити вогняне слово, яке, мов яскравий смолоскип, освітило б важкий і славний шлях нашої Вітчизни з давніх часів до наших днів, осягло б і нелегку дорогу у світле майбутнє, щоб юний громадянин-патріот відчував себе тисячолітнім подорожнім, відповідальним за те, що донесли до нього його попередники, відповідальним за ту неоцінену ношу, яку треба доставити в майбутнє, не загубивши на шляху жодної крихти багатств, не забувши жодної мудрої істини, здобутої в боротьбі за нашу велику і славу Вітчизну – Україну» [10, с. 584]. Означені слова велетня педагогічної думки є дороговказом до розроблення і впровадження сучасних інноваційних технологій громадянсько-патріотичного виховання у нашій країні.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Патріотичний вектор образу «Батьківщина» в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського / А. М. Богуш // Рідна школа. – № 1–2, 2017. – С. 67–78.
2. Богуш А. М. Василь Сухомлинський: азбука виховання майбутніх громадян України / А. М. Богуш // Наука і освіта, 2008. – № 6. – С. 43–68.
3. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі: монографія / А. М. Богуш. – К.: Слово, 2008. – 342 с.
4. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу. Бесіди про громадянськість

/ В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 1. – К.: «Рад. шк.», 1976. – 321 с.

5. Сухомлинський В. О. З чого починається громадянин? / В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 5. – К.: «Рад. шк.», 1977. – 245 с.

6. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю. Як же приходять духовна зрілість юнацтва / В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 2. – К.: «Рад. шк.», 1976. – 348 с.

7. Сухомлинський В. О. Шматок хліба / В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 5. – К.: «Рад. шк.», 1977. – 34 с.

8. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Любов до соціалістичної Батьківщини, висока ідейність і громадянськість / В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 2. – К.: «Рад. шк.», 1976. – 78 с.

9. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості. Вихованні любові до соціалістичної Батьківщини, патріотичної вірності, відданості Вітчизні / В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 1. – К.: «Рад. шк.», 1976. – 213 с.

10. Сухомлинський В. О. Як домогтися того, щоб юне серце не було байдужим до нашого життя, до нашої боротьби / В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 2. – К.: «Рад. шк.», 1977. – 56 с.

11. Сухомлинський В. О. Роки дитинства / В. О. Сухомлинський. – Вибр. тв. у 5 т. – Т. 3. – К.: «Рад. шк.», 1977. – 178 с.

REFERENS

1. Bogush A. M. (2017). *Patriotichniy vektor obrazu «Batkivschina» v pedagogichniy spadschini Vasilya Suhomlinskogo*. [Patriotic vector of the «Fatherland» image in pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynsky]. Kyiv.
2. Bogush, A. M. (2008). *Vasil Suhomlinskii: azbuka viovannya maybutnih gromadyan Ukrainy*. [Vasyl Sukhomlynsky: education alphabet of future citizens of Ukraine]. Kyiv.
3. Bogush, A. M. (2008). *Pedagogichni vimiri Vasilya Suhomlinskogo v suchasnomu osvritnomu prostori: monografiya*. [Pedagogical dimensions of Vasyl Sukhomlynsky in modern educational space: monograph]. Kyiv.
4. Suhomlinskyi, V. O. (1976). *Metodika viovannya kolektivu. Besidy pro gromadyanskist*. [Methodology of education of the collective. Conversations about civic consciousness]. Kyiv.
5. Suhomlinskyi, V. O. (1977). *Z chogo pochinaetsya gromadyanin?* [What does a citizen start with?]. Kyiv.
6. Suhomlinskyi V. O. (1976). *Sto porad uchiteliu. Yak zhe prihodit duhovna zrilist yunatstva*. [100 Pieces of advice for school teachers. How does the spiritual maturity of youth come?]. Kyiv.
7. Suhomlinskyi, V. O. (1977). *Shmatok hliba*. [Piece of bread]. Kyiv.
8. Suhomlinskyi, V. O. (1976). *Yak viovaty spravzhniu liudinu. Liubov do sotsialistichnoi*

Batkivschiny, vysoka ideinist i gromadianskist. [How to raise a real person. Love for a socialist homeland, high ideological and civic consciousness]. Kyiv.

9. Suhomlinskyi, V. O. (1976). *Problemy viovannia vsebichno rozvinenoj osobistosti. Liubov do sotsialistichnoi Batkivschiny, vysoka ideinist i gromadianskist.* [Problems of education of a fully developed personality. The education of love for a socialist homeland, patriotic loyalty, devotion to the Fatherland]. Kyiv.

10. Suhomlinskyi, V. O. (1977). *Yak domogtisja togo, shchob yune sertse ne bulo baiduzhim do nashogo zhittia, do nashoi borotby.* [How to make a young heart not to be indifferent to our lives, to our struggle]. Kyiv.

11. Suhomlinskyi, V. O. (1977). *Roky dytynstva.* [Years of childhood]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

БОГУШ Алла Михайлівна – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, завідувач кафедри теорії і методики

дошкільної освіти ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Наукові інтереси: Василь Сухомлинський і його педагогічна система як соціально-педагогічне явище.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

BOGUSH Alla Mykhailivna – Doctor of Pedagogical Sciences (Pedagogy), Professor, Full member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Chairperson of the Faculty of the Theory and Methods of Preschool Education at the State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky».

Circle of scientific interests: Vasylii Sukhomlinskyi and his pedagogical system as a socio-pedagogical phenomenon.

Дата надходження рукопису 14. 07. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор О. С. Радул

УДК 37. 014 (477)

ЗАВГОРОДНЯ Тетяна Константинівна –

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри педагогіки імені Богдана Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

e-mail: king_feodor@email.ua

ІДЕЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІКИ ВАСИЛЯ СУХОМЛІНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогоднішній світ за масштабами трансформаційних змін називають переломним тому, що в наш час настає нова ера в історії людства – суспільство стає інформаційним. Однією з характеристик такого суспільства поряд з виробництвом, яке засноване на комп'ютерних технологіях, є процес створення та поширення знань та інформації, які перетворюються на основні продуктивні сили суспільства. Тому успіх не лише будь-якої виробничої діяльності, але й взагалі будь-якої сфери життєдіяльності залежатиме від рівня інтелектуального розвитку людини. Якщо ж урахувати зростання тенденції глобалізації, яка з-посеред іншого означає небувале раніше загострення конкуренції між державами-націями, то стає очевидним, що лише країна, яка забезпечить адекватний вимогам часу розвиток освіти та науки, може сподіватися на гідне місце у світовому співтоваристві. Одним із наслідків науково-технічної та «інформаційної» революцій і спричиненого ними зростання виробництва стала втрата суспільної необхідності у ранньому початку праці та значне підвищення вимог до рівня освітньої та

фахової підготовки людини. А це, в свою чергу, обумовлює необхідність переходу загальноосвітньої школи на 12-річне навчання (в усіх європейських країнах тривалість здобуття повної середньої освіти складає від 12 до 14 років). Крім того, найбільш успішними на ринку праці в найближчій перспективі будуть фахівці, які «...вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіють іншими вміннями» [1]. Але, за твердженням міністра освіти і науки України Лілії Гриневич, сьогодні українська школа не готує до цього, виховуючи «...не спеціаліста ХХІ століття, а вчителя з ХХ століття» [2]. Все вищезазначене робить виклик всім сферам діяльності суспільства але, в першу чергу, освіті. Тому Міністерство освіти і науки виступило з пропозицією для успішної реалізації реформи освіти в Україні схвалити Концепцію «Нова українська школа» (НУШ), яка поєднує збереження українських традицій освіти з провідними ідеями досвіду інших країн (Канада, Польща, Фінляндія та ін.) в контексті рекомендацій Ради Європи.